

BİMARHANELER HAKKINDA ALAN YAZIN ÇALIŞMASI FIELD STUDY ABOUT BİMARHANELER

Ayşe SARI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, asari@cumhuriyet.edu.tr, orcid.org/0000-0003-0621-4838

Dr. Öğr. Üyesi, Sezgin ZABUN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, sezginzabun@cumhuriyet.edu.tr, orcid.org/0000-0003-2566-2513

Makale Gönderim-Kabul Tarihi (25.09.2021-05.11.2021)

Öz

İnsanlığın var oluşundan bu yana sağlığın, bedensel ve ruhsal olarak bozulması sonucu birtakım çözümler aranmıştır. Sağlığı bozulan kişilere şifa dağıtan kimseler ortaya çıkmış ve zaman içerisinde de onların şifa dağıttıkları mekânlar oluşmuştur. Toplumun özellikleri şifa dağıtılan yer olan şifahanelerin, yerleşimi ve şeklini de etkilemiştir. Selçuklu ve Osmanlılar 'da şifahaneler külliye'nin bir parçası olarak inşa edilmiş ve zaman içerisinde şifahane adının yanında; "darüşşifa, bimarhane, bimaristan, maristan" gibi adlar da verilmiştir. Hastane anlamına gelen bu yerlerde genel bir sağlık hizmeti verilirken, zaman içinde "bimarhane" adıyla özelleşen alanlarda akıl hastalarının tedavi edildiği bilinmektedir. Bu çalışmada; "bimarhane" kavramının ne anlama geldiği, tarihi süreçte nasıl şekillendiği, bimarhanelerde kullanılan tedavi yöntemleri ve günümüze nasıl ulaştığı konuları irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bimarhane, ilk hastaneler, darüşşifa

Abstract:

Since the existence of humanity, a number of solutions have been sought as a result of physical and mental deterioration of health. People who have given healing to people whose health has deteriorated have emerged, and over time, the places where they have distributed healing have emerged. Healing of the characteristics of the society also influenced the settlement and shape of the healing place. In the Seljuks and Ottomans, the heifers were built as a part of the complex and over time the name of the cafeteria was found darüşşifa, bimarhane, bimaristan, maristan names are given. While a general health service is provided in these places, which mean hospitals, it is known that mental patients are treated in the areas that specialize as Bimarhane (madhouse) over time. In this study, what the concept of Bimarhane means, how it is shaped in historical process, the treatment methods used in bimarhane and how it reached today are examined.

Keywords: Bimarhane, first hospitals, hospital

GİRİŞ

Osmanlı Devleti zamanında birçok kurum açılmıştır ki, bunlardan biri de bimarhanelerdir. Bu kurumların tarihte ne amaçla kullanıldığı ve nasıl hizmet verdiği konusunda bilgi eksikliği olduğu bilinmektedir. Günümüzde birçoğu farklı amaçla kullanılan bu kurumların, şu anki psikiyatri biliminde kullanılan tedavi yöntemlerinin temelini oluşturduğu görülmektedir.

Bimarhane; Farsça bir kelime olup, "bimar" hasta anlamına gelmekte ve "hane" kelimesi de bugünkü anlamıyla "ev" olarak tanımlanmaktadır. Hastane anlamına gelen bimarhane, 17.yy öncesine kadar maristan, bimaristan, darüşşifa kelimeleri aynı anlamda kullanılmıştır. Benzer şekilde Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat'ta da bimarhane; "hastane", "tımarhane", "deliler yurdu" şeklinde tanımlanmaktadır. Asırlardır günümüzdeki hastane kavramını ifade eden "bimarhane" kelimesinin 17.yy sonrası Osmanlı'da "tımarhane" olarak yalnızca akıl hastaları için kullanılan bir yer olarak benimsendiği ve kullanıldığı kabul edilmektedir. Sonrasında da, 18.yy sonuyla 19.yy başlarında "darüşşifa" binalarının anlamının özelleşerek sadece delilerin bulunduğu yeri tanımlayan, "bimarhane" şeklinde kullanılmakta olduğu görülmektedir (Emlak Ansiklopedisi, 2013).

Bimarhane kelimesi ile aynı anlamda kullanılan "mâristan" sözcüğünün "bimâristandan" bozma bir sözcük olduğu ve yine hastane anlamında kullanıldığı savunulmaktadır (Devellioğlu, 2006). Farsça'da "mâr" kelimesinin yılan anlamı taşıdığı ve bu bakışla, yılanların bulunduğu bir yer anlamında da olabileceği de düşünülmektedir (Turkish and English Lexicon, 2011). Bununla birlikte bilindiği üzere yılan kelimesi tıbbın sembolü olarak kullanılmaktadır. "Tımâr" sözcüğünün de "bakım" anlamına geldiği ve bu yapıdan türeyen "tımarhane" sözcüğünün ise yaygın olarak, hastane anlamında kullanıldığı bilinmektedir (Yılmaz, 2014).

17.yy öncesine kadar bimarhane kelimesinin genel bir hastane kavramı anlamında kullanılması sebebiyle kaynaklarda, bimarhane ile ilgili geçen tanımların da hastanelerin işlevlerini tanımladığına rastlanmaktadır. Günümüze kadar taşınan kelimeler arasında hastane anlamında kullanılan kelimelerden en yaygın olanının da "darüşşifa" olduğuna görmekteyiz.

Pakalın (1993), "Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü'nde" darüşşifayı: Sağlık hizmetlerinin organize edildiği ve verildiği, tıp eğitiminin yapıldığı ve öğrencilerin yetiştirildiği, tedavi ilaçların yapıldığı mekân olarak tanımlamıştır. Aynı zamanda bimarhane kelimesinin tarih içinde; Dârü's-sihha, Dârü'l-afiye, Dârü'r-raha, Dârü't-tıp, Maristan, Bimarhane, Taphane, Nekahethane, Şifaiyye, Bimaristan, Darü'l-merza ve Me'menü'l-istihare şeklinde kullanıldığına da değinmektedir. Bu kurumlarda hastaların tedavi edildiğini, ilaçlarının yapıldığını ve sağlık hizmetleri ne ait bütün faaliyetlerin yürütüldüğünden söz etmektedir. Mevlana Mektupları'nda, Selçuklu Devletinin sıhhat nazırı olarak adlandırılan hekimbaşına hitaben yazılan mektuplardan da söz etmektedir. Bu mektuplarda baştabiplere takılan lakapların neler olduğundan bahsetmektedir (Mevlânâ Celaleddin Rumî, 1999; Songur ve Saygın, 2014: 201).

Günümüze kadar ulaşan bimarhanelerin tarih içerisindeki yapılanması, temel amacı, fiziki koşulları, buralarda çalışan kişilerin özellikleri, yönetim şekli, ekonomik olarak nasıl desteklendiği, kullanılan tedavi yöntemleri hakkındaki merak edilen konuları bir araya getirmek önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı: Tarih boyunca sağlıkla ilgilenen kurumlara verilen isimlerden biri olan, "bimarhane" kavramının nasıl tanımlandığı, tarih içerisinde ne şekilde kullanıldığı ve yukarıda bahsedilen konular ile ilgili olarak kronolojik olarak incelemek ve bilgi vermektir. Çalışma derleme niteliğinde olduğu için etik kurul raporu gerektirmemektedir.

1. BİMARHANE, ŞİFAHANE, DARÜŞŞİFA VE HASTANE KAVRAMLAR

İnsanlığın var oluşundan itibaren bilimsel bilgiler, birikimini ve oluşumunu sürdürmeye devam etmiştir. Genel kanıdan farklı olarak insanlar ve eski kavimler insanlık için gerekli olan tıp bilgilerinin çoğunu zaten keşfetmişlerdi, ancak zaman zaman din olgusu, inançlar, sihir ve büyü gibi uygulamalar nedeniyle tıp bilgi düzeyinin gerilemesi de gündeme gelmiştir (Bolak, 1950: 8).

Anadolu’da ki sağlık hizmeti veren kurumların adları darüşşifa, bimarhane, hastane, maristan, bimaristan, dar-üs-sıhha, darü't-tıb olarak verilse de genel olarak darüşşifa adı tercih edilmektedir (Cantay, 1992: 1,2). Dârüşşifâ kelimesi, şifa yurdu anlamını taşımaktadır (Devellioğlu, 1978: 201). Bugünkü anlamıyla kullanılmakta olan hastane kelimesi ilk defa Ahmet Vefik Paşa tarafından 1876 yılında yazılan Lehçe – i Osmani ile sözlüğe “hastane” olarak girmiş ve Farsça’dan Türkçe’ye aktarılmış kelime olarak bilinmektedir. İngilizce’de kullanılan hastane kelimesi hospites yani ziyaretçi kelimesiyle ilişkili bir kelimedir (Turner, 2011:186).

Evliya Çelebi’nin Seyahatnâmesi’nde hastaneden söz edilirken “dârüşşifâ”, “tîmârhâne”, “tîmâristân”, “bîmârhâne”, “bîmâristân” ve “mâristân” sözcüklerini kullanılmış olduğu görülmektedir. Michael W. Dols, “bîmârhâne” ve “bîmâristân” sözcüklerinin Farsça’da genel olarak hasta kişilerin tedavilerinin yapıldığı, bakımın yapıldığı yer anlamını taşıdığı belirtmektedir (Dols, 1992).

Betül Bakır ve İbrahim Başağaoğlu (2006), çalışmasında; “bîmâristân”, “bîmârhâne”, “şifâhâne” gibi sözcüklerin Ortaçağda “dârüşşifâ”yla aynı anlama geldiğini, fakat daha önceleri sadece akıl hastalarını tedavi eden yerler anlamında kullanıldığını ileri sürmektedirler. Üsküdar’daki Toptaşı Bimarhanesi üzerine araştırmaları olan Ayten Altıntaş (2012), bu bimarhanenin 19. yüzyılda sadece psikiyatri kliniği olarak hizmet verdiğini ifade etmektedir.

Gönül Cantay’ın (1992), Selçuklu ve Osmanlı döneminde inşa edilen hastanelerin mimari özelliklerini kıyasladığı çalışmasında, “bîmârhâne” kelimesinin “dârüşşifâ”yla aynı anlamda, yani hastane anlamı ile kullanılmış olduğunu, sadece deliler için ayrılmış bir yer olarak görülmesinin uygun olmayacağını ileri sürmektedir. Aksi durumda, İstanbul’daki bimarhane sayısının bu tarihlerde dokuza kadar çıktığını ve hepsini dolduracak kadar akıl hastası olmasının mümkün olmayacağını söylemiştir.

Yörükoğlu (1993), “Manisa Bimarhanesi” isimli çalışmasında “hastane” kelimesinin 1839 yılında Tanzimat Fermanı’nın ilanından sonra kullanılan yeni bir sözcük olduğunu belirtmektedir. Seyahatnâme’de bütün bu sözcüklerinde genel anlamıyla hastane anlamında kullanıldığı görülmektedir. Edirne Bimarhanesinde normal hastalarla, ruh ve sinir hastalarının tedavilerinin aynı yerde yapıldığı bildirilmektedir. Selçuklular döneminde de sağlık kurumları için farklı adların kullanıldığı bilinmektedir. Şifahane, maristan, bimaristan, darüssıhha, darülafiye, darütıp, darülmerza, şifaiye, bimarhane, tımarhane olarak adlandırılan darüşşifalar (Cantay, 1992: 1-8) vakıf disiplini içinde eğitim, yiyecek, kalacak yer gibi hizmetleri sunan önde gelen sosyal yardım kuruluşları olarak hizmetlerini gerçekleştirmişlerdir.

1.1. İlk Hastaneler

“Ey Allah’ın kulları tedavi olunuz, Allah yarattığı her hastalık için bir şifa ve ilaç yaratmıştır” (Tirmizi, Tıb, 2) hadislerinde de desteklendiği üzere, İslam’ın büyü ve benzeri uygulamaları kınaması, Müslümanları bu arayışlardan uzaklaştırarak, tedavi ve ilaç aramaya yönlendirmiştir (Çetin, 2012: 63). İslam toplumuna ait ilk hastane, Akkavi’nin tespitine göre Emevilerin başkenti Dimaşk’ta bulunan ve Muaviye zamanında yaptırılmış olan el-Bimaristanü’s-Sağır’dır. İslam

dünyasındaki sayılı hekimlerinden biri olan Haris b. Kelede'nin de tıp okuduğu İran'da bulunan Cündişapur hastanesi ve tıp okuluna "bimarhane" denmesinin Araplar arasında bu terimin erken dönemlerden beri Arap toplumu içinde de benimsenmesine neden olduğu söylenmektedir. İlk İslami bimarhane, Hendek Savaşı döneminde seyyar bir savaş hastanesi şeklinde kurulmuş ve savaşta yaralanan kişilerin tedavi edildiği bu bimarhanelerden sonra tam teşekküllü ilk hastanenin 707'de Emevi Halifesi olan Velid b. Abdülmelik tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Bu hastaneye maaşla çalışan hekimler görevlendirilmiş, cüzzam ve akıl hastaları için tecrit ve tedavi odaları yaptırılmıştır. İslam ülkelerinde ilk olarak ruh ve fiziksel hastalıkların birlikte tedavi edildiği hastaneler bu dönemde gelişmiştir (Öztürk, 2007).

Halife Mütevekkil Alellah dönemi olan 847-861 yılları arasında Bağdat ile Vasıt arasındaki Deyrihizkil'de akıl hastaları için bimarhaneler kurulduğu belirtilmektedir. Buranın zamanının en iyi hastanelerinden biri olduğu, sadece akıl hastalarının tedavisine adanmış olduğu ve 1400'lü yıllarda İspanya ve İngiltere'de kurulan psikiyatri hastanelerine oranla daha gelişmiş olduğu belirtilmektedir. Bugün hala ayakta olan ve kendi adıyla anılan Ahmet b. Tolun'un 872 yılında Mısır'da kurduğu Bimarhane, 10. yüzyılda normal hastaların yanında, akıl hastalarının da tedavi gördüğünü kanıtlamaktadır. Bimarhane içinde hastaların hastaneye özgü kıyafetlerle yattığı, hekimler tarafından tedavi edildiği, kendilerine ilaç ve yemek getirildiği, teknik imkânların dışında hasta bakımı ve hizmetleri açısından günümüz modern hastanelerinin özelliklerini taşıdığı bilinmektedir (Emlak ansiklopedisi, 2013).

Bu konuda yapılan çalışmalardan bazıları incelendiğinde, Avrupa'daki hastanelerin tarihi süreci, üç döneme ayrılmaktadır. Birinci dönem, erken dönem olarak isimlendirilmiş ve bu hastanelerin temelini dinsel kuruluşların oluşturduğu bilinmektedir. İkinci dönem olarak vakıf hastaneleri döneminin olduğu ve bu dönemde ilk vakıf hastanesi Londra'da 1719 yılında kurulmuş ve 1913 yılında Ulusal Sağlık Sigortası yasası kapsamında kapatılmıştır. Son dönem hastaneleri ise modern bürokratik hastaneler dönemi olarak tanımlanmış ve 1913-1948 yılları arasını kapsadığı bildirilmektedir (Turner, 2011).

Bolak (1950) ise, bu konuda yaptığı çalışmalardan birinde, eski dönem hastanelerimiz, yeni dönemde hastanelerimiz, ortaçağda hastanelerimiz ve tanzimattan sonraki dönemdeki hastanelerimiz olmak üzere, Türk hastanecilik tarihini dörde ayırmış ve bu sınıflamaya günümüz modern hastane kavramını da ekleyerek beşe çıkarılabileceğini bildirmiştir.

1.2. Bimarhanelerin Genel Özellikleri

Bimarhaneler, İslam medeniyeti süresince şekillenmiş, Selçuklular ve Osmanlılar döneminde ise en ihtişamlı görünüme kavuşmuştur. "Anadolu'nun Şefkat Abideleri" (Kılıç, 2012) olarak adlandırılan bu kurumlar; yatarak tedavi edilen hastalarla birlikte, hafta içi iki gün süresince poliklinik hizmeti vermiş, pazartesi ve perşembe günleri ise ihtiyacı olan ve şehirden gelip geçen kişilere ücretsiz tedavi hizmeti sunmuştur (Altıntaş, 2012: 42). Bimarhaneler ayırım yapmaksızın müslüman olsun ya da olmasın; askerler, siviller, çocuklar, erkekler ve kadınlar olmak üzere herkese açık kurumlar şeklinde hizmet sunmuşlardır. Bimarhanelerde (Darüşşifalar), han ve kervansaraylarda geçerli olan konaklama süresinin en fazla üç gün olduğu bilinmektedir. Ancak hastalar veya kalacak yeri bulunmayan yabancıların istedikleri sürece kalabildikleri söylenmektedir (Shefer, 2003: 136).

Orta Çağ'da bir hayırseverlik örneği olan hastaneler, içinde yaşayan toplumun özelliklerinden etkilenmiştir. Modern çağın başlangıcında bir hapsedme ve kısıtlama yeri olarak görülmüştür (Turner, 2011: 195). Osmanlı döneminde külliye'nin bir parçası olarak inşa edilen şifahaneler, bu

ULUSLARARASI SAĞLIK YÖNETİMİ VE STRATEJİLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF HEALTH MANAGEMENT AND STRATEGIES RESEARCH

Cilt/Volume : 7 Sayı/Issue : 3 Yıl/Year : 2021 ISSN -2149-6161

özelliği ile hastanede yürütülen hizmetlerin kolaylaşmasını sağlarken, bununla birlikte hastaların toplumdan soyutlanmış hissetmelerini engellemiştir. Şifahanelerin yolculara ve yoksullara sağlık hizmeti sunması açısından mevcut hastane yapısından oldukça farklı bir toplumsal işlevi olduğu, her hastanenin bir vakıf tarafından desteklendiği ve ücretsiz hizmet sunduğu görülmektedir. Vakıf müessesesine, “Kişi ölünce üç şey dışında amel biter: Devam eden sadaka, yararlanılan ilim ve kendisine dua eden hayırlı evlat” (Müslim, Vasiyyet 14; Ebu Davud, Vasaya, 14; Nesai, Tirmidhi, Ahkâm 36; Nesai, Vasaya, 8) hadislerinde atıfta bulunulan devam eden bir hayır işi olarak görülmüştür. Bu sebeple insanlar mallarını vakfa bağışlamaktan çekinmezler, böylece vakıflar ve vakıflar tarafından tahsis edilen kuruluşların bir parçası olan hastaneler maddi sıkıntı yaşamazlardı. Selçuklu döneminde kurulan darüşşifalar külliye tarzında; cami, medrese, kervansaray, tabhane gibi bölümleri de barındıran tam bir sağlık sitesi olarak inşa edilmekteydi. Genel bir cephe mimarisi anlayışı görünümünde taş ve tuğladan yapılan binaların ısıtma sistemi bulunmaktadır. Bu binaların her biri sanat, mimari eser olarak kabul edilmiştir. Mimarisinde temel olarak eyvan ve avlu bulunmakta ya da kubbeli eyvanlı bir planlamayla yapılmıştır. Türkiye Selçuklu dönemi darüşşifaları da, bu medreselerde uygulanan plana sadık kalınarak inşa edilmiştir (Cantay, 1992:15).

Bimarhanelerin fiziki yapısı incelendiğinde, merkez binanın ortasında havuz ve üzeri büyük bir kubbe kaplı merkezi avlu bulunmaktadır. Avlu çevresinde altı tane kışık, altısı ise yazlık olarak tasarlanmış hasta odaları yer almakta ve bu odalardan biri olan, giriş kapısının karşısındaki odanın, müzikle tedavi amaçla kullanılan oda olduğu anlaşılmaktadır. Binanın müzik tedavisi için eşsiz bir akustik özelliğe sahip olduğu ve on kişilik bir müzik grubunun haftanın üç günü müzik dinletisi gerçekleştirdiği ve seslerin binanın her yerinden yankılanmadan, net bir şekilde duyulabildiği belirtilmiştir. Selçuklular döneminde sağlık hizmeti veren بیمارhanelerin dışında sadece akıl hastalarının tedavisiyle uğraşan özel birimlerinde açıldığı görülmektedir. Bu özellikte ki kurumların en önde gelenleri, Afyon yakınlarında Karacaahmet Tekkesi, Burdur çevresinde olan Onacak'taki Melek Dede Türbesi ve hatta Erzurum'da bugünkü adıyla “Deli Baba” olarak bilinen ve köyde akıl hastalarını tedavi etmeye uğraşan tekkelerin var olduğu bilinmektedir. İspanya kralının elçisi olan Klavijo'nun günlüklerinde yer alan bazı yazılarda; Semerkant'a gidişi sırasında buralardan geçtiği ve dervişlerin buradaki hasta kişilere telkin ve uğraşı tedavisiyle şifa dağıttığı yazmaktadır (Emlak Ansiklopedisi, 2013).

İslam medeniyeti zamanında Osmanlılar ve Selçuklular tarafından yaptırılan بیمارhanelerin mimari yapılarının çok benzeştiği, ikisinde de eyvan, revak ve avlulu medreseler olduğu görülmektedir (Altıntaş, 2012: 44). Selçuklu dönemi بیمارhaneleri aynı dönemde inşa edilen diğer yapılarda olduğu gibi büyük, gösterişli ve sağlam yapılar, Osmanlı dönemindekiler ise mimarideki gelişmeler neticesinde daha ince hatlı ve işlevselliği yüksek yapı özelliği ile kendini göstermektedir (Kılıç, 2012: 66, 67). Osmanlı ve Selçuklu dönemindeki darüşşifaların en önemli farkı, Osmanlı darüşşifalarının daha teferruatlı bir sanat anlayışı ve yorumuyla yapılmış olmasındandır. Darüşşifalar daha çok bir bütün olarak inşa edilen ve külliye adı verilen medrese, cami ve hamam gibi yapıları içeren yerleşkelerde yer almaktadır. Bu darüşşifalara Mardin Eminuddin Maristan, Kayseri Gevher Nesibe Hastanesi, Sivas Hastanesi, Divriği Turan Melek Hastanesi ve Edirne Sultan II. Bayezid Hastanesi örnek olarak verilebilir. Türkiye Selçuklu Devletinin sağlık açısından güven duyulan bu sağlık kuruluşlarında; din, dil, ırk ayırımı gözetilmeksizin halka hizmet verilmiştir. Bununla birlikte hasta kişilere psikolojik tedavi yöntemleri de uygulanmış, tedavi için gerekli ilaçlar bu yerlerde yapılmış ve yapılan bu ilaçlar doktorların gözetimiyle belirli dozlarda hastalara verilmiştir. Tıp eğitiminin de verildiği bu yerlerde uygulamalı bir eğitim ve öğretim metodunun takip edildiği bilinmektedir (Ünver, 1940: 47-51).

589

ULUSLARARASI SAĞLIK YÖNETİMİ VE STRATEJİLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/usaysad>

(SARI, A. / ZABUN, S.)

2. SELÇUKLULAR VE OSMANLILAR'DA BİMARHANELER

Günümüze ulaşan İslam hastanelerinin çoğunun Osmanlılar dönemine ait olduğu görülmektedir. İmparatorluğun en parlak döneminde Mimar Sinan tarafından İstanbul'da yaptırılan ve günümüze iyi durumda gelen Haseki Hastanesi (1538-1550), Süleymaniye Külliyesi'ndeki hastane ve tıp medresesi (1550-1557), ve Atik Valide Hastanesi (1583-1587) ruh hastalıklarının tedavisinin yapıldığı ünlü Osmanlı hastanelerindendir. Osmanlı Devleti tarafından kurulan ilk hastane, Sultan Yıldırım Bayezid tarafından Bursa'da 1394-1399 yılında yaptırılan Yıldırım Külliyesi içinde yer almaktadır ve hastanede tıp eğitiminin verildiği de bilinmektedir. Osmanlı dönemindeki hastanelerin belirgin mimari özellikleri; medrese, cami, tabhane, imaret, çeşme, çarşı, kervansaray, hamam gibi benzer yapılardan oluşmuş ve külliyelerin içinde bir parça olarak yer almış olmalarıdır. Şehir içerisinde küçük bir şehir yapısında olan külliyelerin, halkın sağlık ihtiyaçları ve sosyokültürel gereksinimlerini karşılayan sosyal merkez niteliğinde olduğu bilinmektedir (Emlak ansiklopedisi, 2013).

Anadolu Selçuklu Devleti zamanında yaptırılan külliyelerin vakıf gelirleri ile yürütülmesi geleneği Osmanlı döneminde de sürdürülmüştür (Bakır ve Başağaoğlu 2006: 65). Vakfiyeler, devlet desteği olmaksızın masraflarını kendi kendilerine karşılamışlardır. Vakfiyelere bağlı kuruluşlar olan hastanelerdeki bütün ihtiyaçların karşılanması mütevellinin sorumluluğunda yer almaktaydı: “Bu darüşşifalara, vakıf gelirleri oranında günlük ilaç ve mutfak masrafı tahsis edilmiştir” (Cantay 1992: 5,6). Osmanlılarda da emsal uygulamaların sürdürüldüğü bilinmektedir. Selçuklular ve Osmanlılar döneminde inşa edilen önemli bimarhanelerden bazıları şunlardır:

2.1 Kayseri Gevher Nesibe Tıp Medresesi ve Maristanı (1206)

Anadolu Selçuklu döneminin ilk sağlık hizmeti veren kuruluşu olarak bilinen bu yer; veremden ölen Gevher Nesibe Sultan'ın vasiyeti doğrultusunda kardeşi Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından hastane ve tıp okulu olarak yaptırılmıştır (Ünver, 1940; Bayat 2003). Bu özelliği ile Selçukluların ilk tıp medresesi olma özelliğini taşımaktadır. Hastanede akıl hastaları için on sekiz odalı bimarhanenin bulunduğu bilinmektedir. Mimari özelliği ile müzikle tedavi yapılmasına uygun yapıda olduğunu düşündürmektedir. Bugün bu bina Kayseri Gevher Nesibe Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Müzesi olarak hizmet vermeye devam etmektedir (Tekiner, 2006).

2.2 Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası (Turan Melik Darüşşifası) (1228-9)

Darüşşifa kısmı 1228 yılında, Erzincan Beyi Fahrettin Behram Şah'ın kızı Turan Melik Sultan tarafından yaptırılmıştır (Ünver, 1940; Bayat 2003). Anadolu'da müzikle tedavinin uygulandığı merkezlerden biri olan darüşşifa, 1985 yılında UNESCO'nun “Dünya Kültür Mirası” listesinde ilk 3 içine girmiştir (Çoban, 2005).

2.3. Amasya Darüşşifası (1308)

Gerekli olan hekim ihtiyacını karşılamak amacıyla, İlhanlı Hükümdarı Olcayto Mehmed döneminde açılmıştır. Prenses Yıldız Hatun'un isteği üzerine Anber Bin Abdullah tarafından inşa edilen darüşşifada hekim yetiştirilmiştir (Ünver, 1940; Bayat 2003). Dünya'da ruh hastalıklarının tedavisinde müziğin ve su sesinin kullanıldığı ilk yer olma özelliği açısından önem arz etmektedir. Müzik sesi titreşimlerinin doğrudan beyin dokularını etkilediği düşüncesi, akıl hastaları üzerinde müzikle tedavinin uygulanmasının önünü açmıştır. Tanzimat dönemiyle birlikte önemini yitirmiş ve 1939 yılındaki depremde ciddi hasar görmüştür. 1945 de dış cephesi onarılmış, sonrasında Belediye Konservatuarına devredilmiştir (Çoban, 2005; Erkan, 1982).

2.4. Fatih Darüşşifası (1470)

İstanbul'da 1470 yılında kurulan Fatih Külliyesi'ne eklenen 70 odalı, 200 yataklı Fatih Bimarhanesinin (Bîmârthane-i Ebûl-Feth) akıl hastaları için yaptırıldığı ve bu hastanenin, döneminde Avrupa'nın en büyük hastanesi olduğu bilinmektedir. İstanbul Tıp Fakültesi'nin ilk adımı sayılan bu darüşşifada hastalara uygun ilaçlar verilip, müzik konserleri gibi psikolojik tedavi hizmetlerinin 1824 yılına kadar verildiği kayıtlarda yer almakta, bugün sadece bir duvar parçasının ayakta kaldığı bilinmektedir (Akdeniz, 1977; Erkan, 1982).

2.5. Edirne II. Bayezid Darüşşifası (1488)

II. Bayezid'in isteği ile mimar Hayreddin tarafından yapılan külliyenin bir parçasıdır. Darüşşifa'da akıl hastalarına müzikle tedavi uygulanmış ve hastaların tedavileri için ihtiyaç olan bütün imkânlar sağlanmıştır (Ünver, 1940; Çalışır, 1971). Darüşşifa, akustik yapısıyla birlikte, fiziki yapı özelliği bakımından ve müzikle tedavi yöntemine uygun inşa özelliği ile Türk psikiyatrisinde ve medeniyetinde benzersiz olarak görülmektedir (Şevki, 1991). Hastanenin merkezi yapısı altı köşeli özellikte ve hemen yanında bulunan kocaman avlunun etrafında altı oda, orta bölümde kubbeli büyük bir oda ve 12 adet küçük odası olan hastanenin 16.yy ortasından, 1912' ye kadar olan sürede akıl hastalarını tedavi eden bölümün varlığı söylenmektedir. Selçuklu ve Osmanlılar 'da ki diğer hastane yapısından bu darüşşifanın farkı, mimari ağırlığının camiye değil de, yanındaki hastane ve tıp eğitimine ayrılmış medreseye verilmesidir (Terzioğlu, 1997).

Evliya Çelebi bu konuda; binanın merkezinde bulunan alanda, hafta da üç gün 10 kişilik bir müzisyen ekibi ile (şarkı söyleyen 3 kişi ve çalgı aleti çalan 7 kişi; keman, santur, musikar, ud, ney, vb.) hastalar için konser verildiğini bildirmektedir. Ayrıca buralarda müzikle ve ilaçla tedavinin yanı sıra, çiçek ve bitki kokularıyla da (sümbül, reyhan, lale, karanfil, şebboy vb.) tedavi yöntemlerinin kullanıldığını ifade etmektedir (Çoban, 2006; Şevki, 1991).

Avrupalıların akıl hastalarını farklı inançlar ile yaktığı bu dönemde Edirne'de bulunan II. Bayezid Darüşşifasında müzikle tedavi yapılmakta, hastaların tecridi planlanmaktaydı. Beraberinde bu dönemde ilk kez yetersiz çalışan sayısı ile yüksek verim elde etmeyi hedefleyen merkezi sistem kullanmış ve 18.yy ve 19. yy dönemindeki hastane sistemine önderlik edecek havalandırma sistemi açısından bir ilke imza atmış ender yapı niteliğini taşımaktadır (Terzioğlu, 1997).

Evliya Çelebi, Edirne'deki II. Bayezid Külliyesinde bulunan, darüşşifa hekimleri ve burada yetişen tıp öğrencileri için de övgü dolu sözler etmektedir. Burada ki medresede çok bilgili ve yetenekli tıp öğrencileri yetiştiğini vurgulayarak, hekim ve yetiştirilen öğrencilerin Platon (Eflatun-ı İlâhî), Aristoteles (Ristatalis), Hipokrat (Bukrat), Sokrates, Pisagor (Fisagores) ve Galenos (Calinus)'e benzer kalitedeki bilim adamı ve düşünörlere yakın başarıda olduğunu söylemektedir. 866'da Edirne'de yeni bir hastanenin açılmasıyla birlikte yalnızca ruh hastalarına hizmet veren Darüşşifa, Balkan Savaşının arkasından tamamen boşaltılmıştır. Sonrasında Trakya Üniversitesi tarafından onarılmış ve günümüzde Tıp Tarihi Müzesi olarak kullanılmaktadır (Bayat, 2003).

2.6. Süleymaniye Darüşşifası (1557)

1550-1557 yılları arasında Kanuni Sultan Süleyman tarafından Mimar Sinan'a yaptırılan külliyenin en önemli parçasını hastane oluşturmaktadır. Hamamı, hasta odaları olan ve bodrum katta da akıl hastalarının tedavisi için ayrılmış bir bölümün olduğu önemli bir yapı olarak görülmektedir (Ünver, 1940; Bayat 2003). 1843'ten sonra hastane sadece akıl hastalarına hizmet etmiştir. Cumhuriyet dönemi sonrasında ise medresenin büyük bir bölümüne Süleymaniye Kadın Doğumevi inşa edilmiştir (Çoban, 2005).

2.7. Mardin Şeyh Eminüddin Bimarhanesi

Bu dönemdeki diğer bir bimarhane olan Şeyh Eminüddin Bimarhanesinin 18. yüzyılda; Şeyh Eminüddin Mescidi, Bimaristan Mescidi, Tımarhane Mescidi, Şeyh Eminüddin Tımarhanesi Camii, Eminüddin Zaviyesi gibi farklı farklı isimlerle anıldığı bilinmektedir. Kayıtlarda vakıf görevlilerinin beratlarının tecdidine veya vefatları nedeniyle yerlerinin başkalarına tevcihine dair bilgiler de yer almaktadır. Burada çalışan; mütevellî, cabî, ferrâş, nâzır, müezzin, cüzhân ve bevâb olarak görev yapan kişilerin kayıtlarının olduğu bilinmektedir. Kayıtlardaki para karşılığı, günlük bir akçe ile çalışan bimarhanececi olarak adlandırılan bu kişinin hekim dışı bir sağlık personeli olabileceği iddia edilmektedir (Yılmaz, 2014).

2.8. Toptaşı Bimarhanesi (1582)

Toptaşı Bimarhanesi, Üsküdar'da Atik Valide Külliyesinde bulunur ve III. Murad'ın annesi Nurbânu Sultan tarafından 1582 tarihinde yaptırılmıştır. 1873 yılında Süleymaniye Darüşşifasında çıkan salgın hastalık nedeniyle akıl hastalarının farklı bir yere sevk edilmesi zorunluluğu çıkınca en uygun yerin Toptaşı olduğuna karar verilmiş ve aynı yıl içinde hastaların hepsi buraya taşınmıştır (Erkoç-Yazıcı 2006: 109; Yıldırım, 1994; Sarı 1992: 169-177). Osmanlı İmparatorluğunun baş şehrinde Toptaşı Bimarhanesi dışında 19. yüzyıl başlarında hizmet veren diğer akıl hastaneleri; Haseki, Süleymaniye ve Sultanahmet Dârüşşifalarıdır. Ayrıca 1837'de kurulan Balıklı Rum Hastanesi, 1874'de kurulan Ermeni Hastanesi gibi azınlık hastanelerinde de az sayıda akıl hastalarının bulunduğu belirtilmektedir (Koptagel-İlal, 1981). Akıl hastalarının İstanbul'da kabul edildiği diğer bir yer de Şişli Lape-Hastanesi'dir (Erkoç ve Yazıcı, 2006). Bunlara rağmen Toptaşı Bimarhanesi 1924 yılına kadar İstanbul'da, Osmanlı'daki akıl hastalarının tecrit ve tedavilerinin yapıldığı temel kurum olma özelliğini korumuştur. Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde, Bakırköy'de bulunan Reşadiye kışlalari binasının akıl hastanesi yapılması için Mazhar Osman'a verilmesiyle, Türkiye'nin en büyük akıl hastanesi niteliğini bugüne kadar korumuş olan Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi kurulmuştur (Koptagel-İlal, 1981).

Bimarhaneler Türkiye'de akıl hastalıkları yönetiminde; Birinci Meşrutiyet öncesi (1876) ve İkinci Meşrutiyet sonrası (1908) olmak üzere iki dönem şeklinde dikkate değer görülmektedir (Koptagel-İlal, 1997). Her iki dönemin odağındaki kurumun da Toptaşı Bimarhanesi olduğu söylenmektedir (Artvinli, 2013). 1870'lere kadar İstanbul'da ki ruh hastaları, Süleymaniye Bimarhanesinde 'zabt ve tedavi' edilirken, burada yaşanan salgın hastalıklar nedeniyle hastaların Üsküdar'da Toptaşı Bimarhanesine taşınmaları zorunluluk haline gelmiştir. İkinci Meşrutiyet döneminde en çok eleştiri alan kurumların başında yine Toptaşı Bimarhanesi gelmiş ve dönemin önemli gelişmelerinden biri olan, ilk Bimarhaneler Nizamnamesi 1876'da yayımlanmıştır. Bu süreçte akıl hastalarının bakım ve yaşam koşullarına ilişkin iyileştirmeler yapılarak, var olan yasa ve kilit kadroda çalışan kişilerde değişiklikler yapılmıştır (Artvinli, 2012).

Osmanlıda hastanelere gösterilen özenli yaklaşım, buralarda çalışan hekimlerin seçiminde de geçerliydi. Hekimlerin yeteneklerini iyi kullanan, yaptığı tedavi ve ameliyatlarda başarılı, saygın kişiler olmasına çok önem verilmekteydi. Hastaya yaklaşımı sırasında uygun teknikleri kullanan, iletişimi iyi, tecrübe sahibi, hasta ihtiyacına göre hastayı ziyaret edebilecek duyarlılıkta özellikleri var olan kişilerden olmasının önemi vurgulanmaktadır (Şehsuvaroğlu ve ark., 1984; Pay, 2005).

3.BİMARHANELERDE AKIL HASTALARININ TEDAVİSİ

Osmanlı Devleti zamanında akıl ve ruh sağlığı sorunu olan hastalar ve tedavi yöntemleri literatürde en çok önemsenen konular arasında yer almıştır. Tıp tarihçileri tarafından Avrupa uygulamalarıyla kıyaslama yapıldığında; Türk ve İslam toplumlarında "deli" diye adlandırılan hastaların hem toplumdaki konumları hem de tedavileri açısından çok iyi durumda olduklarını ortaya koymaktadır. Sadece akıl hastalarına özgü hastanelerin inşa edildiği ve bu hastaların tedavilerine özen gösterildiği bilinen bir gerçektir. Evliya Çelebi de imparatorluk topraklarında yaptığı yolculukta bu yaklaşımın örneklerini vermiştir. Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde akıl hastalıkları konusunda Edirne, Şam ve Mısır'da bulunan üç bimarhane ön plana çıkmaktadır. Edirne'deki Sultan Bayezid Bimarhanesi, bu konuda en dikkat çeken olarak görülmektedir (Yiğitbaş, 1972).

Orta Çağ'da Batılılar akıl hastalarını hasta olarak nitelendirmez ve batıl inançlarla işkence ederken, Türklerde ise bu kişilerin hastalıkları ve tedavileri üzerinde ciddiyle durulmuştur. Akıl hastalıklarının tedavisini düzenli ve bilinçli olarak müzikle uygulayan ve tedavisine öncülük eden Türkler olmuştur (Grebene, 1978; Erkan, 1982). Türklerin müziği terapi yöntemi olarak kullandığı dönemler, İslamiyet öncesinde ve sonrasında da devam etmiştir. Fakat tam anlamıyla müzik kullanılarak bilimsel olarak terapinin kullanılmasının Selçuklu ve Osmanlı döneminde olduğu söylenmektedir. Bu dönemlerde müzik tedavisinin uygulanmasına imkân veren, akustik yapısı planlanmış darüşşifaların yapıldığı görülmektedir (Akdeniz, 1977; Atıcı ve Erer, 2010). 19. yy' da; Gevrekzade Hafız Hasan bin Ahmet, "Emraz-ı Ruhaniye-i Negamat-ı Musikiye ile Sahne" adlı eserinde Türkler'de akıl hastalıklarının müzikle tedavi edildiğini ve olumlu sonuçların alındığını, özellikle durgun, kırgın ve kayıtsız, hayata küskün hastalarda daha yüksek etki gösterdiğini söylemiştir (Grebene, 1978).

Tarihsel bilgilerde, altı bin yıl öncesinde Türk müziğinin tarihinden söz edilse de, Türklerin müzik terapi ilkelerini Araplardan ve Acemlerden aldığı bilinmektedir. Dönemin bilginlerinden olan; Hoca Nasır Musa, Abdülmümin Safi, Safiddin Barid, Keyhüsrev vb. Arap alimleri ve Farabi, Tıbbi Shuuri, musikiden anlamayan bir hekimin tıp âlimi olamayacağı ve mesleğinde maharetli olamayacağı için teşhis koyamayacağını söylemiş ve müziğin ruh sağlığındaki pozitif tesirlerinden bahsetmişlerdir. İbn Sina "Kitabü's Şifa" adlı eserinde; hasta tedavisinde müziğin önemine vurgu yapmıştır. Bununla birlikte hasta kişinin akıl ve ruh sağlığını güçlendirmenin, kişiyi cesaretlendirmenin, çevresini düzenlemenin ve sevdiği insanlar ile bir araya getirilmesinin ve müzik terapisi yapmanın çok etkili olacağını söylemiştir. Hekim ve deneyimli bilim adamları, insan nabzının müziğin hareket tarzı ve yöntemi ile ilgili olduğunu, nabız hareketlerinin bir makam ve ezgiye denk olduğunu düşüncesini taşıyorlardı. Müzik terapisi; nabız hızının düşmesi, yükselmesi ve genişlemesi gibi durumların her birine farklı bir makamın uygulanmasıyla başlamıştır (Şevki, 1991).

Evliya Çelebi, bimarhaneleri anlatırken üç konuya dikkat çekmektedir. Bunlar; bimarhanelerin hasta tedavisine uygun şekilde yapılmış mimari yapısı, hastaların durumu ve akıl hastalarının tedavi yöntemleridir. Bimarhane'de var olan; havuz, odalar, yataklar, bahçe ve hastalar için her şeyin düşünüldüğü bir yapılanmayı tarif ederken, "deli birader" diye nitelendirdiği hastaların durumunu bir fotoğraf karesi gibi tasvir etmektedir. Hastaların bazılarının aslan gibi kükrediğini, bazılarının ise kendi kendine konuştuklarını söylemektedir. Saldırgan olanlar; altın ve gümüş zincirlerle bağlanırken, daha sakin olanlar ise şadırvan çevresinde veya bahçede dolaşmaktadırlar. Yazar ilkbaharda akıl sağlığı bozulan hasta sayısının arttığını ve takip edilen hastaların da şikayetlerinin şiddetlenmesiyle çalışanların görevlerinin arttığını ve aynı zamanda bu bölümde çalışanların akıl hastalarına yaklaşımını tanımlamaktadır. İlkbaharda hastalar zincirleri kırdığında,

ULUSLARARASI SAĞLIK YÖNETİMİ VE STRATEJİLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF HEALTH MANAGEMENT AND STRATEGIES RESEARCH

Cilt/Volume : 7 Sayı/Issue : 3 Yıl/Year : 2021 ISSN -2149-6161

şehir halkının ve dilberlerin bir eğlenceye gidermiş gibi bimarhaneye gelerek, hastaları izlediğini söylemektedir. Bu dilberlerin güzelliğini anlatırken kendi kedine hayıflanarak deli olmak isteğini belirtirken, diğer taraftan da akıl hastalarını tanımlamaktadır; “gözünün akı karasına ve gözyaşı sümüşüne, tükürüğü balgamına ve balgamı salyasına karışmış” bir akıl hastası portresi çizmektedir. Bimarhane’de normal bir hastane hizmetinin yanında, akıl hastalarının tedavisinde kullanılan havuz (su sesi), bahçe ve müzik tedavisi hizmetlerinin de yapıldığını anlatmaktadır (Yiğitbaş, 1972).

Evliya Çelebi Şam’da üç bimarhanenin olduğunu ve burada mecnunların eksik olmadığından bahsetmektedir. Şam’da esmaullahın ezkar ve efkarından dolayı çok kişinin silsile keş olup, tımarhaneye alındığından ve hekimler tarafından bu kişilerin ruh kuvvetini artırmak için macunlar verildiğini belirtmektedir. Evliya Çelebi’nin “deli büraderler” dediği akli dengesi bozuk olanlarla, “tahsil-i mîzâca karib” dediği, yani iyileşme belirtisi gösterenlere, efkarlarının azalması için günde üç kez işin ehli olan hanende ve sazandelerin icra ettiği fasılların dinletildiği, müzikle terapi seanslarında akli dengesi bozuk olanlardan bazılarının bu müzik terapisinden olumlu etkilenerek sakinleştiklerini, bazılarının ise kontrol edilemediğinden bahsetmektedir (Ertaş ve Eğnim, 2011).

Eskiden Mısır’da yüz kırk dar-ı meczub ve darüşşifa bulunduğunu ifade eden Evliya Çelebi Sultan Kalavan Darüşşifası’nda ise kadınlara mahsus bir “nisvan bimarhanesi” bulunduğunu belirtmektedir. Kalavan Bimarhanesini daha kapsamlı ve hayranlıkla betimlerken, en çok vurgu yaptığı konulardan biri de darüşşifada bulunan su ve havuzların varlığıdır. Sebillerden akan suların bir havuz içinde toplandığı ve iyileşme belirtileri olan hastaların bu alanda dinlendiklerini, hastalardan bir kısmının karanlık bodrumlarda, bazılarının havuz ve şadırvanı bulunan havadar, hücre tipi odalarda vahşi hayvan gibi zincirlere bağlandıklarından söz etmektedir. Evliya Çelebi, Mısır’ın havasının kötü olması nedeniyle burada akıl sağlığı bozulan kişilerin çokluğundan bahsetmektedir. Hasta kişilerin bimarhanelere yerleştirilmesinde paşadan izin alınması gerektiğini, hastalık durumlarına göre kişilere yiyecek, macun ve ilaç verildiğini söylemektedir (Ertaş ve Eğnim, 2011). Abbas Vesim, ilaçlarla tedavisi yapılamayan hastalıkların müzikle tedavi edilmesi gerektiğine vurgu yapmış, tedavi yönteminin belirli aralıklarla tekrarlanmasının tedavi üzerinde daha da olumlu etkiler yaratacağını söylemiştir. Aynı zamanda; soğuk havalarda sıcak ezgiler, sıcak havlarda ise soğuk ezgilerin kullanılmasının önemli olduğunu söylemektedir (Akdeniz, 1977).

Türkiye’deki ruh sağlığı alanında olan ilk nizamname, Bimarhane Nizamnamesi 1870’den önce hazırlanmış olmasına rağmen, Süleymaniye Bimarhanesinde ki büyük kolera salgınından kurtulan hastaların Toptaşı Bimarhanesine nakledilmesinden sonra ancak 1876 yılında çıkarılabilmektedir. Yine bu dönemlerde Toptaşı Atik Valide Hastanesine birkaç koğuş eklenmesine rağmen yönetimdeki kargaşa önlenememiş ve akıl hastaları ile bimarhanenin diğer sakinleri ayırt edilememiştir. Bu olaylardan yaklaşık kırk yıl sonra 1913’te Toptaşı Bimarhanesi ve Mecanin Müşahede hanesi Nizamnamesi yayımlanmıştır (Artvinli ve Etker, 2013).

Daha önceki ve sonraki dönemlere bakıldığında 14 Aralık 1913 tarihinde çıkan, Bimarhane Nizamnamesi’nin bu alanda hazırlanan en detaylı yönetmelik olduğu görülmektedir. Personellerin bireysel görev tanımlarını ve birbirleriyle kurumsal ilişkilerini 50 maddede toplayan yönetmelik, detaylı olarak hazırlanmış ve konuyla ilgili ileride ki düzenlemelere temeli olarak nitelendirilmiştir. Toptaşı Bimarhanesinin Bakırköy’e taşınmasından sonraki dönemde 29 Kasım 1929 tarihinde çıkarılan Akliye ve Asabiye Hastaneleri Dahili Talimatnamesinde de; sağlık ve idari hizmet sınıfları, personel tanımları ve görevleri bakımından benzer düzenlemeler yer almıştır. Bunun

ULUSLARARASI SAĞLIK YÖNETİMİ VE STRATEJİLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF HEALTH MANAGEMENT AND STRATEGIES RESEARCH

Cilt/Volume : 7 Sayı/Issue : 3 Yıl/Year : 2021 ISSN -2149-6161

ardından İstanbul Şişli Lape (La Paix) Hastanesi için kısa bir talimat (Akliye ve Asabiye Hastaneleri Dahili Talimatnamesi- 1928) çıkarılmıştır (Artvinli,2017).

On dokuzuncu yüzyılda ruh sağlığı biliminin gelişmesiyle 20.yy da ilaç tedavisine ek olarak psikoterapi yöntemlerinin gelişmiştir. Bununla birlikte insana biyo-psikososyal yönden tam bir bütün olarak bakma ihtiyacını ve bütünleştirici bir tedavi yaklaşımını beraberinde getirmiştir. Psikiyatri bilimi yeni arayışlara yönelmiş ve müzikle tedaviyi yöntemini tekrar gündeme getirmiş ve öncelikle II. İkinci Dünya Savaşı sırasında yaralı askerlerin kaldığı hastanelerde müziğin kullanılmasıyla müzik terapisi bir uzmanlık alanı olarak görülmüştür. 1960'lı senelerde bir taraftan konuyla ilgili eğitilmiş insanlar yetiştirilmiş ve aynı zamanda da bilim dünyasında müzik terapisinin, yardımcı bir seçenek tedavisi mi veya rehabilitasyonda kullanılacak bir tedavi şekli mi olduğunun tartışmaları devam etmiştir. 1980 yılında Amerikan Müzik Terapi Derneği, müzik terapiyi; "Zihinsel ve fiziksel sağlığın kazanılması, devam ettirilmesi ve restorasyonu için terapötik hedeflere ulaşmak için müziğin uzmanlar tarafından sistematik kullanımı" olarak tanımlamıştır. Son olarak da 1997 yılında müzik terapi şu şekilde tanımlanmıştır; "Bireylerin psiko-sosyal, fiziki ve ihtiyaç duyduğu gereksinimleri karşılamak için müziği ve müzikle ilgili aktiviteleri kullanan bir uzmanlıktır". Müzikle terapinin tıbbi uygun bilimsel bir tedavi şekli olduğu kabul görmüştür (Çoban, 2005).

SONUÇ

Bimarhaneler İslam medeniyeti ile şekillenmiş, Selçuklu ve Osmanlılar zamanında en ihtişamlı görünümlerine kavuşmuştur. İslam tarihinde ilk bimarhanenin Hendek savaşında açıldığı ve Arap toplumu tarafından da benimsendiği bilinmektedir. Bimarhane kavramı önceleri genel bir hastaneyi tanımlasa da daha sonraları halk dilinde tımarhane şeklinde telaffuz edilmesiyle delilerin kapandığı, tedavi edildiği yer anlamında kullanılmıştır. Selçuklular döneminde yapılan bimarhanelerin genel özellikleri Osmanlılar zamanında da sürdürülmüştür. Osmanlılar zamanında yapılan bimarhanelerin sayılarının daha da çok arttığı bilinmektedir. Bimarhanelerin normal hastalar dışında yoksul ve yolcu kişilere de sağlık hizmeti vermiştir. Bütün bimarhaneler bir vakıf tarafından desteklenmiş ve verilen hizmetler ücretsiz olarak verilmesi şekliyle, bugün var olan hastanelerin yapısına benzemediği görülmektedir. Bimarhanelerin külliyelerin bir parçası şeklinde inşa edilmiş olması şifahane çalışanlarının hizmetlerini kolaylaştırmış ve bununla birlikte kendilerini toplumdan tecrit edilmiş hissetmesini de engellemiştir.

Bimarhane kelimesinin "tımarhane" yani akıl hastalarının tedavi edildiği yer şeklinde ki kullanımı daha çok 17. yy ve sonrasında yaygınlaşmıştır. Külliyenin içinde akıl hastaları için ayrılmış odaların bulunduğu ve yatarak tedavi edildikleri, bu hastaların tedavisinde ilaçların yanı sıra; su sesi, özel kokular ve müzik tedavisinin ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bütün hastalar ve akıl hastaları için, beslenmenin de çok önemli olduğu ve dengeli beslenme konusuna özen gösterildiği konusu da vurgulanmaktadır. Bimarhanelerin mimari yapısı ve tedavi şekillerini şüphesiz en güzel tasvir eden Evliya Çelebi: haftanın üç günü on müzisyenle; keman, santur, musikar, ud, ney benzeri enstrümanlar çalan müzik ekibi tarafından hastalara konser verildiğini belirterek, fiskiyeli havuzlar ve beraberinde güzel çiçek kokularıyla da tedavi yapıldığını söyleyerek bimarhanelerde ki tedavinin temelini özetlemiştir.

Batı dünyasında akıl hastalarının hasta olarak görülmediği ve işkence yapıldığı dönemlerde Osmanlı bimarhanelerindeki tedavi modellerinin günümüzde uygulanan tedavi şekillerinin de temelini öncülük ettiği görülmektedir. Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere akıl hastalarının

ULUSLARARASI SAĞLIK YÖNETİMİ VE STRATEJİLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF HEALTH MANAGEMENT AND STRATEGIES RESEARCH

Cilt/Volume : 7 Sayı/Issue : 3 Yıl/Year : 2021 ISSN -2149-6161

tedavisini bir düzen ve prensip dahilinde müziği kullanarak ilk olarak Türk toplumunun yaptığı anlaşılmaktadır.

Selçuklu ve Osmanlılar döneminde hizmet veren bimarhaneler tarih içerisinde olumlu eleştiriler yanında dönem dönem olumsuz eleştirilerle de karşı karşıya kalmıştır. Özellikle Süleymaniye Darüşşifasındaki salgın hastalık sebebiyle akıl hastalarının Toptaşı Bimarhanesine taşınması ve daha sonraki süreçte burada yaşananlar eleştiri konusu olmuştur. Toptaşı Bimarhanesine hasta kabulü sırasında yaşanan zorluklar, hastaların sayısının çok olması, fiziki koşulları ve hastaların kötü koşullarda tedavi edilmesi eleştirilerin temelinde yer almıştır. Dolayısıyla bimarhanelerin yönetilmesi ile ilgili sıkıntılar olduğu düşünülmüş ve bazı yasal düzenlemeler yapılması gerekliliği doğmuştur.

Bimarhaneler tarih içerisinde bugün hala kullanılan tedavi yöntemlerinin temelini oluşturan mekânlar olarak hizmet vermiştir. Selçuklular ve Osmanlılar döneminde müzikle terapi yöntemine uygun şekilde inşa edilen hastaneler, sadece ruh hastaları özgü kullanılmakta olan müzik terapi yöntemi, dünya psikiyatrisinin ve hastane yönetiminin gelişmesinde de öncü rol oynamıştır.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı

Çalışma kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akdeniz, N. (1977). Osmanlılarda Hekim ve Deontolojisi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları.
- Altıntaş, A. (2012) "Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar'da Tıp ve Darüşşifalar", Anadolu ve Osmanlı Şefkat Abideleri Şifahaneler (ed. Abdullah Kılıç), Diasan Basım.
- Artvinli, F. (2012). 'Toptaşı Bimarhanesi sertabibi Dr. Avram De Castro: bir biyo-bibliyografi,' Osmanlı Bilimi Araştırmaları, c. 13, sayı 2, s. 85-97.
- Artvinli, F. (2013). Delilik, Siyaset ve Toplum: Toptaşı Bimarhanesi (1873-1927), İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi yay.
- Artvinli, F. (2017). "'Mecnuna ne urulur, ne sövülür!": Mazhar Osman ve yönetilemeyen bimarhaneler". Osmanlı Bilimi Araştırmaları 19, s: 13-42
- Artvinli, F., Etker, Ş.(2013). Bimarhaneler ve Mecanin Yönetimi: İki Taslak ve Süregelen Tartışma Osmanlı Bilimi Araştırmaları, XIV/2 (2013): 1-40
- Bakır, B., Başağaoğlu, İ., (2006). "How Medical cal Functions Shaped Architecture in Anatolian Seljuk Darüşşifas (Hospitals) and Especially in the Divriği Turan Malik Darüşşifa".JISHIM (2006): 65-82.
- Bayat, A.H. (2003). Tıp Tarihi. Ankara: Üçer Matbaacılık Ltd. Şti.

ULUSLARARASI SAĞLIK YÖNETİMİ VE STRATEJİLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF HEALTH MANAGEMENT AND STRATEGIES RESEARCH

Cilt/Volume : 7 Sayı/Issue : 3 Yıl/Year : 2021 ISSN -2149-6161

- Bolak, O. (1950) Hastanelerimiz: Eski Zamanlardan Bugüne Kadar Yapılan Hastanelerimizin Tarihi ve Mimari Etüdü, İstanbul Matbaacılık.
- Cantay, G. (1992). Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Darüşşifaları, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 61, Ankara.
- Çalışır, F. (1971). Müziğin Düşüncedeki Yeri, Ankara: İş Matbaacılık ve Ticaret.
- Çetin, O. (2012) Şifahanelerin Manevi Temelleri, Anadolu ve Osmanlı Şefkat Abideleri Şifahaneler (ed. Abdullah Kılıç), Diasan Basım:62-64.
- Çoban, A. (2005). Müzikterapi. Ruh Sağlığı İçin Müzikle Tedavi. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Devellioğlu, F. (1978) Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat,3. Baskı, Doğuş Matbaası.
- Develioğlu, F. (2006). Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat, Ankara: Aydın Kitabevi, s. 581.
- Dols, Michael W. (1992). Majnûn: The Madman in Medieval Islamic Society. Ed. Diana E. Immisch.Oxford: Clarendon Press.
- Erer, S., Elif, A. (2010). Selçuklu ve Osmanlılarda Müzikle Tedavi Yapılan Hastaneler.Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi 36 (1) 29-32.
- Erkan, M., Şahin, S. (1982). Türklerde Müzikle Ruh ve Sinir Hastalıklarının Tedavisi.
- Erkoç, Ş.ve Yazıcı, O. (2006). Mazhar Osman ve Dönemi mecnunları,mekanları, dostları. 3. İstanbul: Argos İletişim Hizmetleri.
- Ertaş, M. Y., Eğnim, K. (2011). Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Hastalıklar. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , (10) , 83-108.Grebene B, (1978). (ed). Müzikle Tedavi. Ankara: Güven Kitabevi.
- Kılıç, A. (2012) Şifahanelerde Mimari Yapı, Anadolu ve Osmanlı Şefkat Abideleri Şifahaneler (ed. Abdullah Kılıç), Diasan Basım:65-69. O'NEILL J., 1986, The Disciplinary Society: From Weber to Foucault, The British Journal of Sociology, Vol. 37, No. 1, , 42-60.
- Koptagel-İlal, G. (1981). "Son 100 Yılda Türkiye'de Genel Çizgileriyle Psikiyatri ve Psikosomatik Hekimliğin Gelişimi". Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dergisi XII (Temmuz). 355- 372.
- Koptagel-İlal, G. (1997). 'Sosyo-politik devinimler karşısında psikiyatri,' Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları, sayı 6, ,s. 47-62.

ULUSLARARASI SAĞLIK YÖNETİMİ VE STRATEJİLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF HEALTH MANAGEMENT AND STRATEGIES RESEARCH

Cilt/Volume : 7 Sayı/Issue : 3 Yıl/Year : 2021 ISSN -2149-6161

Mevlânâ Celaleddin Rumî (1999), Mektuplar, Çev: Abdülbaki Gölpınarlı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

Öztürk, L. (2007).İslam Dünyasında Hastaneler, İz yayıncılık.

Pakalın, M. Z. (1993). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

Pay, S. (2005). “Osmanlı Toplumuna Etkileri Bakımından Kuruluş Dönemi Osmanlı Külliyesi”, Osman Gazi ve Bursa Sempozyumu “Payitaht Bursa’nın Kültürel ve Ekonomik İlişkileri” Bildiri Kitabı (4-5 Nisan 2005, Bursa), Bursa, Özener Matbaası, s. 237-244

Sarı, N. (1992). “Toptaşı Nûrbânû Valide Sultan Darüşşifası”. I. Türk Tıp Tarihi Kongresi-Bildiriler. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay. 169-176.

Songur, H. Saygın, T. (2014), Şifahaneden Hastaneye: Sağlık Kuruluşlarının Değişimine Genel Bir Bakış, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(19): 199-212.

Şehsuvaroğlu B.N., Erdemir AD, Güreşsever GC. (1984). Türk Tıp Tarihi. Bursa. Taş Kitapçılık.

Şevki, O. (1991). (Sadeleştiren Uzel İ, (ed)). Beşbuçuk Asırlık Türk Tababeti Tarihi. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Shefer, M. (2003.) “Charity and Hospitality”, Poverty and Charity in Middle Eastern Context (Ed. Michael Bonner, Mine Ener, Amy Singer) State University of New York Press, Albany.

Tekiner, H. (2006). (ed). Gevher Nesibe Darüşşifası Ortaçağda Öncü Bir Tıp Kurumu. Ankara: Kalkan Matbaası.

Terzioğlu, A. (1997). Temel Atılışının 500. Yıldönümü Münasebeti ile Edirne’deki II. Bayezid Hastanesi ve Tıp Tarihi Açısından Önemi. Bifaskop, sayı 15:1.

Turkish and English Lexicon (2011). (ed. Sir James W.), Redhouse, İstanbul: Çağrı Yayınları, 4.baskı, s.1655.

Turner B. S. (2011) Toplumsal Güç ve Tıbbi Bilgi (çev. Ümit Tatlıcan), Sentez Yayınevi.

Ünver, A.S. (1940.) Selçuk Tababeti. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yıldırım, N. (1994). “Toptaşı Bimarhânesi”. Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. C. VII. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay. 295

Yılmaz, S.(2014). Mardin Şeyh Eminüddin Bimaristanı. Türk - İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi. Yıl:9,Sayı:18,Sayı:18, Sayfa:21-40.

Yiğitbaş, M.S. (1972). Musiki İle Tedavi www.emlakansiklopedisi.com. (2013,Kasım 26).

ULUSLARARASI SAĞLIK YÖNETİMİ VE STRATEJİLERİ ARAŞTIRMA DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF HEALTH MANAGEMENT AND STRATEGIES RESEARCH

Cilt/Volume : 7 Sayı/Issue : 3 Yıl/Year : 2021 ISSN -2149-6161

Yörükoğlu, N. (1993), Hafsa Sultan ve Külliyesi, Sevinç Matbaası, Ankara.

<http://emlakansiklopedisi.com/wiki/bimarhane-nedir;2013>. E.T: Mayıs,2020

<https://www.salakfilozof.com/selcuklu-ve-osmanlilarda-muzikle-tedavi-yapilan-hastaneler-dr-sezer-erer-elif-atici/> E.T: Haziran, 2020

http://isamveri.org/pdfdr/G00310/2017/2017_KAFASE_ATICIE.pdf. E.T: Mayıs,2020

http://www.journalagent.com/pausbed/pdfs/PAUSBED_10_83_108.pdf. E.T: Kasım, 2019

<https://silo.tips/download/brka-sz-foreword-par-l-editeur-4-14>. E.T: Kasım, 2019

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/uutfd/issue/35281/391528>. E.T: Eylül, 2019

https://sbedergi.sdu.edu.tr/assets/uploads/sites/343/files/haluk_songur-04052014.pdf. E.T: Ocak,